

УДК 81'373.23(477.81)

DOI 10.58423/2786-6726/2026-3-31-53

ISSN 2786-6726 (Online), ISSN 2786-6718 (Print)

Надійшла до редакції: 06.07.2026

Схвалено до друку: 20.08.2026

Опубліковано: 30.10.2026

Шийка Світлана

Прізвища Рівненщини, похідні від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями: лексико-семантичний аспект

1. Актуальність

Бажання мовознавців та пересічних громадян з'ясувати генетичні витоки сучасних асемантичних прізвищ, пояснити мотиви й умови іменування перших носіїв, вибудувати певну цілісну систему власних особових назв, зокрема з урахуванням регіонального дослідного матеріалу, набуває особливої значимості. Актуальною в цьому плані постає проблематика дослідження прізвищ Рівненщини (Рівненської області України) – самобутнього слов'янського краю, похідних від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями.

Відапелятивні регіональні прізвища, утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв, становлять значну частину місцевого антропонімікону і, з огляду на висловлювання І. Желєзняк про те, що «антропонім у давні часи могло бути будь-яке слово, принаймні, із серйозними застереженнями щодо семантики» (Желєзняк, 2014, с. 58), мають давню, часто праслов'янську, історію. Природно вважати, що в процесі антропонімізації якась загальна характеристична ознака зовнішнього вигляду людини чи особливості її внутрішнього світу, позначена особовим апелятивом (*nomina personalia*) і використана для іменування конкретної особи, шляхом лексико-семантичного переосмислення трансформувалася в індивідуальне

Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica 2026/3: 31–53.

прізвисько, яке згодом стало спадковим прізвищем. Для розуміння лінгвістичної еволюції прізвищевої системи сьогодні важливо також здійснити та зрозуміти зворотний хід: реконструювати із сучасних особових назв вихідні апелятиви, визначити їхнє релевантне мотиваційне значення, класифікувати прізвища за семантикою твірних основ.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові основи дослідження прізвищ, похідних від назв зовнішнього вигляду і внутрішніх особливостей людини, закладені в комплексних антропонімічних працях Ю. Редька (Редько, 1966, с. 64–73) та П. Чучки (Чучка, 2008, с. 411–414), активно розвинені в дисертаційних роботах українських учених кінця XX – початку XXI ст., зокрема О. Ющишиної (Ющишина, 2019, с. 70–75). Загальні назви осіб чоловічого роду за зовнішніми ознаками та внутрішніми властивостями XVI–XVIII ст. проаналізувала О. Кровицька (Кровицька, 2002, с. 55–64); класифікацію українських прізвищ, утворених від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності, здійснила О. Чорноус (Чорноус, 2018). Протягом останнього часу оприлюднено результати регіональних досліджень аналізованої тематичної групи прізвищ, зокрема досліджень прізвищ Житомира, виконаних Л. Ящук (Ящук, 2025, с. 79–86), та прізвищ Бойківщини, проведених Н. Хібебою (Хібеба, 2025, с. 252–254). Широкий спектр онімного матеріалу представлено в генетично праслов'янських лексико-словотвірних мікросистемах В. Шульгача (Шульгач, 2023).

Пропонована розвідка – частина комплексного вивчення регіональної прізвищевої системи (поряд із науково-популярними працями Я. Пури (КНН), матеріалами дослідження Н. Мандрик (Мандрик, 2010) та науковими дописами С. Шийки (Шийка, 2025а; Шийка, 2025б; Шийка, 2025в та ін.)) й органічно вкладається в парадигму сучасних українських і слов'янських антропонімічних студій.

3. Мета і завдання дослідження

Мета пропонованої наукової розвідки – дослідження лексико-семантичних особливостей прізвищ Рівненщини, похідних від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) проаналізувати наявні в ономастичних джерелах сучасні підходи до класифікації прізвищ за ознаками зовнішності та внутрішніх властивостей людини;
- 2) визначити критерії, за якими можна групувати відібрані особові назви;

3) диференціювати антропоніми в лексико-семантичні групи / підгрупи відповідно до визначених критеріїв;

4) з'ясувати семантику лексем, відображених в основах прізвищ;

5) типологізувати оніми в межах кожної з утворених груп.

Наукова новизна статті полягає в уведенні до наукового обігу значного регіонального антропонімного матеріалу, комплексному дослідженні окресленої тематичної групи прізвищ.

4. Матеріал дослідження

Джерельною базою дослідження слугували регіональні антропоніми, зафіксовані в історичних джерелах та архівних матеріалах, сучасних довідкових та науково-популярних працях, зокрема місцевого краєзнавця Я. Пури (КНН; СПР), а також дібрані із соціальних мереж (усього 460 антропонімних одиниць).

5. Методи дослідження

Дослідження здійснене за методикою вивчення (аналізу) прізвищ у лексико-семантичних об'єднаннях, репрезентованою Л. Ящук на сторінках «Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica» (Ящук, 2025) та С. Шийкою у фаховому виданні «Українська мова» (Шийка, 2026).

Роботу виконано інтеграцією взаємодоповнювальних методів: описового – для опису результатів вивчення та вибудовування цілісної системи дослідження, порівняльно-історичного – для розгляду проблематики в еволюційному розвитку, групування й класифікації – для інтеграції прізвищ у лексико-семантичні групи, лінгвістичного аналізу – для комплексного дослідження антропонімів.

6. Виклад результатів дослідження

Відібрані для дослідження прізвища Рівненщини класифіковано в розвідці за семантикою твірних основ у дві тематичні групи (за зовнішністю і внутрішніми рисами), кожену з яких поділено на лексико-семантичні групи, підгрупи тощо. Подібна практика впорядкування асоціативно об'єднаних власних особових назв і подальшого їх розгляду характерна для сучасних антропонімічних студій (пор. Редько, 1966, с. 64–73; Хібеба, 2025, с. 252–254; Чорноус, 2018, с. 208–222; Чучка, 2008, с. 411–414; Шийка, 2026, с. 51–59; Ющишина, 2019, с. 70–75; Ящук, 2025, с. 79–86). Критерії для інтеграції прізвищ – значення їхніх мотиваційних особових апелятивів, що позначають загальнофізичні, анатомічні та функційні ознаки зовнішності

людини (услід за О. Чорноус замість поняття «зовнішні ознаки людини» віддаємо перевагу «ознакам зовнішності людини», які описують її зовнішній вигляд як сукупність характерних особливостей, що створюють відповідне враження і за якими в подальшому можна ототожнити особу (Чорноус, 2018, с. 205, 207–208)), її внутрішні риси, напр.: вдача, характер, поведінка, моральні якості, інтелектуальність тощо (варто мати на увазі, що з огляду на полісемантичний характер значної частини твірних лексем пропонується класифікація є умовною).

Серед найпродуктивніших способів творення прізвищ – лексико-семантичний і морфологічний (переважно суфіксальний). Лексико-семантичний спосіб передбачає «безпосередню антропонімізацію загальних особових назв (непохідних чи афіксальних апелятивних дериватів), унаслідок якої вони формалізуються до розряду власних назв», морфологічний спосіб полягає «в нарощенні твірної антропонімної основи (прізвиська, прізвища) відповідним суфіксом (патронімним, суб'єктивної оцінки)» (Шийка, 2026, с. 50).

Прізвища Рівненщини, похідні від загальних назв, що позначають особливості зовнішнього вигляду людини, відносимо до трьох лексико-семантичних груп за загальнофізичними, анатомічними та функціональними ознаками. У складі першої з них виокремлюємо антропоніми, утворені від особових апелятивів, зокрема:

а) назв загальної характеристики зовнішності людини: **Богаті́р** (СПР, IV, с. 13), (похідне) *Богатирчук* (КНН, 4, с. 164) < укр. *богаті́р* 'людина-велетен з надзвичайною силою і відвагою', 'про дужу, кремезну, працювиту, відважну людину' (СУМ, I, с. 208); **Гóжий** (СПР, V, с. 33), (похідні) *Гоженко* (URL1), *Гожик* (КНН, 3, с. 170) < укр. *гóжий* 'гарний на вроду; вродливий (про людину)' (СУМ, II, с. 105); пор. також ст.-укр. *гожий*, *гожый*, *гожъ* 'придатний, гожий', укр. діал. *гóжий* 'гарний, хороший, смачний', похідні прізвищеві назви: ст.-укр. Юско *Гожый*, 1649 р., ст.-блр. Иван *Гожий*, 1691 р. та інші рефлексии праантропонімів з коренем **God-* (Шульгач, 2023, с. 137–148); **Горба́нь** (СПР, V, с. 35), (похідне) *Горбанюк* (URL1) < укр. *горба́нь* 'горбата людина' (СУМ, II, с. 125); Гаврило **Го(р)бач**, Прокопъ **Го(р)бачъ**, 1603 р. (ОО, с. 96), **Горба́ч** (СПР, IV, с. 27), (похідні) Леле(ц) *Го(р)бачи(к)*, 1570 р. (ОО, с. 41), *Горба́чик*, *Горбачу́к* (СПР, V, с. 35) < ст.-укр. *горбачъ* 'горбач, горбань' (СУМ XVI–XVII ст., 7, с. 22); укр. *горба́ч* 'те саме, що горба́нь' (СУМ, II, с. 126); **Красний**, (похідне) *Краснюк* (URL1) < *кра́сний* 'те саме, що гáрний', 'який має приємну зовнішність; уродливий' (СУМ, IV, с. 327), діал. 'дуже гарний' (Онишкевич, 1, с. 385); **Красун** (URL1) < укр. *красу́н*, діал. 'красень', *красень* 'уродливий хлопець, чоловік; уродливець' (СУМ, IV, с. 326, 329); **Мальований** (PI, 6, с. 283) < укр.

мальований перен., розм. ‘дуже гарний’, (СУМ, IV, с. 614), у порівнянні ‘хлопець як мальований’ (Редько, 1966, с. 68); **Хорошун** (КНН, 3, с. 267) < укр. *хорошун* розм., рідко ‘те саме, що красень’, *красень* ‘уродливий хлопець, чоловік; уродливець’ (СУМ, IV, с. 326; СУМ, XI, с. 131);

б) назв на позначення людини за зростом: **Бреус** (URL1) < укр. *брéус* ‘людина великого зросту і незграбна, неповоротка’ (Грінченко, 1, с. 96); (похідне) **Велетик** (URL1) < ***Велет** < укр. *вéлет* ‘те саме, що велетень’, *вéлетень* ‘людина, що виділяється серед інших дуже великим зростом’ (СУМ, I, с. 317, 318); **Велікий** (СПР, I, с. 33) < укр. *велікий* ‘значний своїми розмірами, величиною’ (СУМ, I, с. 318), ‘рослий, високий’ (Грінченко, 1, с. 131); Дми(т)рикь **Ды(л)да**, 1595 р. (ОО, с. 73) < укр. *ділда* ‘здоровило’ (ЕСУМ, 2, с. 69), ‘людина, що відзначається силою, міцною будовою і перев. високим зростом’, (СУМ, II, с. 276; СУМ, III, с. 547); **Довгаль**, **Довгань** (СПР, V, с. 45), (похідні) **Довгалець** (КНН, 3, с. 181), **Довгальок**, **Довганець** (СПР, IV, с. 36) < укр. *довгаль* = *довгань* ‘висока і худя людина’ (Грінченко, 1, с. 401); **Довгий** (СПР, IV, с. 36), (похідні від основи довг- < *дóвгий*) **Довгун**, **Довжик** (СПР, V, с. 45), **Довженко** (СПР, IV, с. 37) < укр. *дóвгий*, розм. ‘високий на зріст (про людину)’ (СУМ, II, с. 330); **Дирда** (ТДМ, с. 215) < укр. **дирда* < *дірдати* ‘тупотіти; стрибати; підстрибувати’ (ЕСУМ, 2, с. 74); **Карлик** (URL1) < укр. *ка́рлик* ‘неприродно мала на зріст людина; ліліпут, недоросток куцак, куцан’ (СУМ, IV, с. 107); **Кірик** (СПР, IV, с. 50) < укр. *кірик* ‘мала на зріст людина’ (ЕСУМ, 2, с. 436); **Коротун** (PI, 5, с. 403), (похідне) **Коротуненко** (СПР, V, с. 78) < укр. *коротун*, розм. ‘низькоросла людина; куцан’ (СУМ, IV, с. 300); **Куций**, (усічене) **Куц**, (суфіксальні похідні), **Куцевич**, **Куценко**, **Куцюк** < укр. *ку́ций* розм. ‘низького зросту; малий’ (СУМ, IV, с. 422); **Куцан** (URL1) < укр. *куца́н* ‘низькоросла людина’ (СУМ, IV, с. 421) або від антропооснови *Куц* + суфікс -ан; **Ломака** (СПР, IV, с. 69) < укр. *лома́ка* ‘людина високого зросту’ (Грінченко, 2, с. 376); Цере(т) **Малы(и)**, 1603 р. (ОО, с. 90), **Малий**, (похідні) **Малевич**, **Малега**, **Маленко**, **Маленький**, **Малець**, **Малик**, **Малиш**, **Малишенко**, **Малишко**, **Малка**, **Малко**, **Малько**, **Малюга**, **Малюта** (URL1) < ст.-укр. *малый*, *малий*, *малъ* ‘незначний за розміром, величиною, об’ємом; малий’, ‘малий, малолітній’ (СУМ XVI–XVII ст., 17, с. 34–36), укр. *малий* (про людину) ‘невисокий, низький’, ‘невеликий віком; малолітній’ (СУМ, IV, с. 606); **Пижик** (URL1) < укр. діал. *пѣжик* ‘низька на зріст людина’ (Чучка, 2005, с. 446);

в) назв, що характеризують людину за статуєю: **Барило**, (похідні) **Барилович**, **Барилук** (URL1) < укр. діал. *баріло* ‘людина з великим животом’ (Хібеба, 2025, с. 252); **Гладкий** (СПР, I, с. 34), **Гладкий**, (похідні) **Гладкевич**, **Гладких**, **Гладун**, **Гладюк**, **Гладьо** (URL1), **Гладченко**, **Гладчук** (СПР, IV, с. 25) < укр. *гладкий* ‘жирний, повний, товстий’ (Грінченко, 1,

с. 287), пор. інші регіональні прізвища з *-ук, -юк, -чук* від прикметникових основ (Шийка, 2025а, с. 14); **Грубий** (Довідник, с. 52) < укр. *grúбий* ‘який має огрядне, гладке тіло’ (СУМ, II, с. 178), ‘товстий’ (Грінченко, 1, с. 331); (похідні) *Круглик, Кругляк* (КНН, 3, с. 204) < укр. *krúглий* ‘гладкий, опасистий’ (СУМ, IV, с. 368); **Дебелый**, (похідне) *Дебельчук* (СПР, V, с. 41) < укр. *debéliй* ‘міцної будови тіла; повний, здоровий’ (СУМ, II, с. 228), пор. ст.-укр. *debelyй, debeliй* ‘грубий, товстий; огрядний’ (СУМ XVI–XVII ст., 7, с. 215); **Салій**, (похідне) *Салійчук* (СПР, IV, с. 105) < укр. діал. *saliiй* ‘товстий, повний чоловік, хлопець’ (Хібеба, 2025, с. 252); **Сухий** (СПР, IV, с. 119) < укр. *suhiiй* ‘худий, худорлявий’ (СУМ, IX, с. 864); **Пішний** (СПР, IV, с. 93), (похідні) *Пишинок* (PI, 7, с. 523), *Пишняк* (СПР, V, с. 127) < укр. *pišniй* ‘повний, розповнілий (про людину, її фігуру, частини тіла)’ (СУМ, VI, с. 372); **Пухкий** (URL1) < укр. *puhkiй* ‘досить повний, з округлими формами, рисами (про людину, її обличчя, тіло)’ (СУМ, VII, с. 408); **Товстий** (КНН, 3, с. 259), (похідне) *Товстюк* (URL1) < укр. *tovstiiй* ‘ситий, гладкий, з тілом, що має більшу, ніж звичайно, повноту (про людину)’ (СУМ, X, с. 166); **Худий** (СПР, V, с. 171), (похідні) *Хұдаш* (СПР, V, с. 171), *Худенко* (СПР, I, с. 60), *Худик* (URL1), *Худич* (КНН, 3, с. 267), *Худко* (PI, 9, с. 272) < антропооснови *Худ-* < укр. *xudiiй* ‘худорлява, виснажена людина’ (СУМ, XI, с. 166);

г) назв, які характеризують стан здоров'я та фізичну силу людини: **Бугай** (СПР, I, с. 32), (похідні) *Бугаєнко, Бугайчук* (СПР, IV, с. 16) < укр. *bugaiй* ‘сильна і здорова людина’ (Грінченко, 1, с. 105), укр. діал. перен. *bugaiй* ‘здоров'як, велетень’ (Хібеба, 2025, с. 252); **Бурило** (КНН, 3, с. 158) < укр. діал. *buriiло* ‘вайлуватий мужчина’ (Хібеба, 2025, с. 253); **Дуб** (КНН, 3, с. 183) < укр. *dub*, в народі, як зазначав П. Чучка, «лексема *dub* асоціюється з назвою відомого дерева і пов'язується з поняттям ‘здоровий, великий, упертий’, ‘уперта людина’ (Чучка, 2011, с. 178), пор. також діал. перен. *dub* ‘нерозумна людина’ (Аркушин, 1, с. 145), *dúba* ‘людина високого зросту’ (Яворницький, с. 208), вислів І. Котляревського: «стоїть, як твердий *dub*» (СУМ, II, с. 428); (похідні) *Дужак, Дужик, Дужук* < *dúжий* ‘який має велику фізичну силу; сильний’, ‘фізично здоровий, не хворий’ (СУМ, II, с. 433); **Каліка** (PI, 5, с. 139) < укр. *kalika* ‘каліка, понівечений’ (Грінченко, 2, с. 211); **Крémезь** (СПР, I, с. 43) < укр. *krémезь* ‘те саме, що *крém'язень*’, *крém'язень* ‘кремезний чоловік; велетень, здоровило’ (СУМ, IV, с. 333, 334), пор. укр. *krémезniй* ‘міцний, здоровий’ (Грінченко, 2, с. 302); Нита(р) **Кривы(и)**, 1603 р. (ОО, с. 90), **Кривий** < ст.-укр. *krivyyй, kривий, kривъ, kривый* ‘одноокий’, ‘у знач. ім. Каліка’ (СУМ XVI–XVII ст., 15, с. 111–112), *krivyyй* ‘кривий; косий, неприязний, незадоволений, заздрісний’ (Тимченко, 1, с. 385), укр. *kriviiй* ‘який має одну ногу пошкоджену або коротшу від другої; кульгавий’ (СУМ, IV, с. 339), (похідні) *Кривець*,

Кривичук, Кривко, Кривун, Кривченко, Кривчик, Кривчук (URL1); *Кривуля* (URL1) < укр. *криву́ля* зневажл. ‘про криву, кульгаву людину’ (СУМ, IV, с. 341) або від антропооснови *Крив-* < *Кривий* + суфікс *-уля*; *Лось* (КНН, 3, с. 211) < укр. *лось* ‘лось’, у порівнянні ‘здоровий, як лось’ (Грінченко, 2, с. 378); (похідне) *Моцнюк* (PI, 6, с. 500) < **Моцний* < укр. *мо́цний* = *мі́цний* ‘потужний, сильний, міцний’ (Грінченко, 2, с. 434, 450); (похідні) *Силénко* (СПР, IV, с. 110), *Сі́лка, Сило́к* (СПР, V, с. 146), *Силюк* (PI, 8, с. 307) < особового імені *Сила* – сильний, міцний, силач < *сила* ‘якість, достойність, краса і міць’ (Лозко, 2011, с. 194); (похідні) *Слабе́ць* (СПР, V, с. 149), *Сла́бик* (СПР, IV, с. 112), *Слабоко, Слабун* (URL1) < **Слабий* < *слабій* ‘хворий, недужий’, ‘який не відрізняється міцністю (про здоров’я)’ ‘той, хто не має великої фізичної сили’ (СУМ, IX, с. 240); прізвища *Слі́пко, Слі́пачук, Слі́пчук* (PI, 8, с. 356), *Слі́пенко* (КНН, 3, с. 250) утворені суфіксальним способом від антропоніма (прізвиська, прізвища) **Слі́пий* < укр. *слі́пий* ‘позбавлений зору, здатності бачити; протилежне зрячий’ (СУМ, IX, с. 361); *Тетéря* (СПР, I, с. 58) < укр. *тетéря* ‘про глуху, ледачу й т. ін. людину’, у порівнянні ‘глухий, як тетеря’ (СУМ, X, с. 102), діал. *тетéря* ‘той (та), хто недочуває’ (Хібеба, 2025, с. 253); *Тюхті́й* (PI, 9, с. 174) < укр. *тюхті́й* розм. ‘про вайлувату, неповоротку людину’ (СУМ, X, с. 336); *Хромі́й* (URL1) < укр. *хромі́й* ‘кульгавий’ (Грінченко, 4, с. 415); Ива(ш)ко *Шу(л)га*, 1570 р. (ОО, с. 41), *Шульга́* (СПР, IV, с. 148), (похідні) *Шульга́й, Шульга́ч* (PI, 9, с. 441), *Шульга́н* (СПР, IV, с. 148) < ст.-укр. *шу́лга* ‘лівша’ (Тимченко, 2, с. 504), укр. *шульга́* ‘лівша (про людину)’ (СУМ, XI, с. 560);

г) назв, які вказують на стать та вікові особливості людини: *Бахур* (PI, 3, с. 215) < укр. діал. *баху́р* ‘хлопець; дитина’ (СУМ, I, с. 114); *Діде́нко, Ді́дик* (СПР, V, с. 44), *Ді́доха, Ді́дула, Ді́душенко, Ді́душок* (URL1) – суфіксальні деривати від антропоніма **Ді́д* < укр. *ді́д* ‘чоловік похилого віку; старець’ (СУМ, II, с. 299); прізвище *Ді́до́к* (СПР, IV, с. 36) утворене антропонімізацією апелятива *ді́до́к* ‘зменш.-пестл. до *ді́д*’ (СУМ, II, с. 299) або від антропоніма *Ді́д* із додаванням прізвищетворчого форманта *-ок*; *Ді́дусь* (URL1) < укр. *ді́ду́сь* ‘зменш.-пестл. до *ді́д*’ (СУМ, II, с. 300) або від *Ді́д* + *-усь*, (похідне) *Ді́дусенко* (URL1); *Малю́к* (СПР, IV, с. 72) < укр. *малю́к* розм. ‘мала дитина’ (СУМ, IV, с. 613); *Молоди́к* (URL1) < укр. *молоди́к* ‘молода неодружена людина’ (Грінченко, 2, с. 441); прізвище *Молодченко* (КНН, 3, с. 219) похідне від антропоніма **Молодчик* < *молóдчик* < *молоде́ць* ‘юнак, хлопець’ (Грінченко, 2, с. 441–442); Дави(д) *Стари(и)*, 1603 р. (похідне) *Зенюта Стару(и)* (ОО, с. 90) < д.-руськ. *старъ* < псл. *starъ-ьъ* ‘старий; давній’ (ЕСУМ, 5, с. 398), *Старі́й*, (похідні) *Стариченко, Старко, Старун, Старушко, Старчак, Старченко* (URL1), *Стару́к*, (похідне) *Старичу́к* (СПР, IV, с. 116) < укр. *стар* = *старі́й* = *старик* ‘старик’ (Грінченко, 4, с. 197–198),

старі́к ‘чоловік, що прожив багато років, досяг старості’ (СУМ, IX, с. 656); **Хлопак** (URL1) < укр. *хлопа́к* діал. ‘хлопець’ (СУМ, XI, с. 84); (похідне) **Хлопчу́р** (СПР, IV, с. 132) < укр. *хлоп*, діал. ‘чоловік, мужчина, хлопець’ (СУМ, XI, с. 83–84), пор. також *хлопчу́рка* ‘дівчина, що має прийоми і вчинки чоловічі’ (Б-Н, с. 376); **Шугай** (URL1), (похідне) *Шугайло* (КНН, 3, с. 277) < укр. *шуга́й* ‘хлопець, молода людина’ (Грінченко, 4, с. 517);

д) назв, які репрезентують інші (додаткові чи супутні, напр., зовнішня привабливість та охайність людини, особливості одягу та взуття або його відсутність тощо) характеристики зовнішності людини: Фили(п) **Босы(и)**, 1603 р. (ОО, с. 95), **Бб́сий**, (похідні) *Бб́сик*, *Босю́к* (СПР, V, с. 16), *Босенко* (РІ, 3, с. 350) < ст.-укр. *босый*, *босий* ‘босий’ (СУМ XVI–XVII ст., 3, с. 40), укр. *бб́сий* ‘невзутий, без взуття’ (СУМ, I, с. 222); *Боса́к* (СПР, V, с. 16) < ст.-укр. *босакъ* ‘людина, що ходить босо, босоніж’ (СУМ XVI–XVII ст., 3, с. 39) або від *Бос-ий* + суфікс -ак; васко *го́лый*, 1385 р. (Грамоти, с. 64), (похідні) *Голенко*, *Голик* (РІ, 4, с. 143) < ст.-укр. *го́лый*, *голь* ‘голий (без одягу, оголений)’ (СУМ XVI–XVII ст., 7, с. 12), укр. *го́лий* ‘який не має на собі одягу, без одягу; оголений (про людину)’ (СУМ, II, с. 106); Корній **Дрань**, 1657 р. (КНН, 1, с. 45) < укр. *дрань* ‘дрантя, старі речі, лахміття’ (Грінченко, 1, с. 441); **Ковтун** (КНН, 3, с. 197), (похідні) *Ковтунець*, *Ковтунович* (РІ, 5, с. 295), *Ковтунюк* (КНН, 3, с. 197) < укр. *ковту́н* ‘жмут збитого волосся’ (СУМ, IV, с. 206), діал. *ковтун* ‘неохайний’, ‘патлатий’ (КНН, 3, с. 197); (1603) Чапни(к) **Ла(х)**, 1603 р. (ОО, с. 95) < укр. *лах* ‘лахміття’ (Грінченко, 2, с. 348); (1868) Микита **Мурза**, 1868 р. (ІМС, с. 575), **Му́рза** (СПР, V, с. 111), (похідні) *Мурзак* (URL1), *Мурзі́н* (СПР, I, с. 48) < укр. *му́рза* ‘забруднене, невмите обличчя’, пор. *мурза́тий* ‘із забрудненим обличчям, грязний, брудний’ (Грінченко, 2, с. 455); **Огар** (КНН, 3, с. 225) < укр. *ога́р* ‘неохайна, обшарпана людина’ (ЕСУМ, 4, с. 152); **Чистий** (КНН, 3, с. 271), (похідне) *Чистяке́вич* (СПР, IV, с. 140) < укр. *чи́стий* ‘одягнений у незабруднений одяг; охайний, чепурний’ (СУМ, XI, с. 331); **Чепу́рний**, (похідні) *Чепу́ра*, *Чепу́рко* (СПР, V, с. 174) < укр. *чепу́рний* ‘який відзначається чистотою, акуратністю, охайністю’ (СУМ, XI, с. 294); **Штанько́** (СПР, IV, с. 147) < укр. *штанько́* ‘той, хто носить штани’ (Грінченко, 4, с. 512).

Другу лексико-семантичну групу становлять прізвища, утворені від назв анатомічних ознак зовнішності людини, зокрема:

а) назв, що характеризують людину за особливостями шкіри, волоссяного покриву (або його відсутності): **Балан** (URL1) < укр. *бала́н* ‘білявий хлопець’ (ЕСУМ, 1, с. 124); **Біла́н** (СПР, V, с. 12) < укр. *біла́н* ‘блондин’ (Грінченко, 1, с. 64); **Білокур** (URL1) < *білокудри́й* ‘білокурий’ (Чорноус, 2018, с. 215); Хо(р)бачи́бь **Бури(и)**, 1603 р. (ОО, с. 95), **Бурий** (КНН, 3, с. 158), (похідне) *Бурик* (URL1) < ст.-укр. *бу́рий*, *буръ* ‘бурий’ (СУМ

XVI–XVII ст., 3, с. 102), укр. *бурий* ‘темно-коричневий із сіруватим або червонуватим відтінком’ (СУМ, I, с. 258); (похідні) *Кошла*, *Кошлай*, *Кошляк* (URL1) < **Кошлатий* < укр. *кошлатий* ‘з розкуйовдженим, розкошланим волоссям’ (СУМ, IV, с. 316); **Вус** (КНН, 3, с. 165), (похідні) *Безусяк* (КНН, 3, с. 149), *Білоус* (СПР, I, с. 30), *Вусок* (КНН, 3, с. 165), *Усач* (СПР, IV, с. 126), (похідне) *Усачук* (PI, 9, с. 183) < укр. *вус*, *ус* ‘вус’ (Грінченко, 4, с. 354), за ознакою *вусатий* ‘який має вуса’ (СУМ, I, с. 788); **Кудла**, (похідні) *Кудлачик*, *Кудленко* (URL1) < укр. *кудла* ‘кудлата голова’ (ЕСУМ, 3, с. 124), ‘скуйовджена голова’ (Грінченко, 2, с. 319), пор. ст.-укр. *кудла* ‘кудлата голова’ (СУМ XVI–XVII ст., 15, с. 172); **Кудра** (КНН, 3, с. 204), (похідні) *Кудрик*, *Кудрішко* (СПР, V, с. 83), *Кудрій* (URL1), **Кудря**, (похідні) *Кудрявець* (СПР, V, с. 83) < укр. *кудра* ‘кучерява жінка’, одн. *кідер*, мн. *кідрі* ‘кучері’ (ЕСУМ, 3, с. 124), *кідрик* ‘зменш. від *кідер*’ (Грінченко, 2, с. 319), пор. також ст.-укр. *кудерь* ‘кучер, локон’ (СУМ XVI–XVII ст., 15, с. 172); **Кучерявий**, (похідне) *Кучерявенко* (СПР, IV, с. 64) < укр. *кучерявий* ‘який має кучері; з кучерями’, ‘людина з волоссям, що закручується’ (СУМ, IV, с. 423); **Лисак** (СПР, IV, с. 67) < укр. *лисак*, рідко ‘той, у кого є лисина’ (СУМ, IV, с. 489); **Патлан** (URL1) < укр. *патлань* розм. ‘те саме, що *патлäch*’, *патлäch* ‘людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям’ (СУМ, VI, с. 94); **Патлатий** (URL1) < укр. *патлатий* розм., зневажл. ‘людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям’ (СУМ, VI, с. 94); **Пелех** (СПР, IV, с. 91), (похідне) *Пелехович* (КНН, 4, с. 232) < укр. *пелех* перен., розм. ‘людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям’ (СУМ, VI, с. 114); Паве(л) **Рудыи**, 1603 р. (ОО, с. 95), **Рудій**, *Рудик* (СПР, IV, с. 103), *Рудика* (КНН, 3, с. 242) < укр. *рудій* ‘рижий, червоний, кривавий’ (Б-Н, с. 317), *рудій* ‘людина з волоссям червоно-жовтого кольору або з рясним ластовинням на обличчі’ (СУМ, VII, с. 895), укр. діал. *рудій* ‘темно-коричневий’ (Аркушин, 2, с. 130); **Рябий**, (похідні) *Рябко*, *Рябунець*, *Рябуха*, *Рябушенко*, *Рябушко*, *Рябченко*, *Рябчук*, *Рябчун* (URL1) < укр. *рябий* ‘віспувата або ластовинчата людина’ (СУМ, VII, с. 920); **Смаглюк** (СПР, V, с. 149) < укр. *смаглюк* ‘те саме, що *смаглій*’, *смаглій*, розм. ‘смаглявий чоловік, юнак’ (СУМ, IX, с. 391); **Сухій**, (похідні) *Сухан*, *Сухляк*, *Сухляр* (СПР, IV, с. 119) < укр. *сухий* ‘худий, худорлявий’ (СУМ, IX, с. 864); Ива(н) **Чарны(и)**, 1603 р. (ОО, с. 92), **Чорний** (URL1) < д.-руськ. *чорныш*, *чърныш*, *чръныш*, *чъръныш*, *черныш* ‘чорний’, укр. *чорний* ‘кольору сажі, вугілля, найтемніший (протилежне білий); темний, брудний’ (ЕСУМ, 6, с. 341–342); **Червоний** (похідні) *Червонюк* (URL1) < укр. *червоний* ‘кольору крові та близьких відтінків’ (ЕСУМ, 6, с. 299), ‘з рожевими щоками’ (СУМ, XI, с. 296);

б) назв на позначення особливостей різних частин тіла людини (непохідних і похідних апелятивів), серед яких – голова: *Білоголовка* (СПР,

V, с. 12), Головай, Головайчук, Голованчук, Головань, Головатюк, Головчук (РІ, 4, с. 145–146, 148–149), Голова́тий, Голова́ч (про генезу прізвища Головацький < з роду Головацьких < Головач див. Шийка, 2025в, с. 141), Головачу́к, Головій, Головко́, Голóвчénко (СПР, V, с. 34), Голованюк (КНН, 4, с. 178), Иса(и)ко Голове(н)ка, 1576 р. (ОО, с. 48); лоб: Лобáй, Лобáтий, Лобчу́к (СПР, IV, с. 68), Лобас (КНН, 3, с. 210), Савка Лоба(ч), 1576 р. (ОО, с. 57), Лобáч (СПР, I, с. 45); ніс: Безноско (РІ, 3, с. 225), Безносу́к (СПР, V, с. 9), Безно́щенко (СПР, IV, с. 11), з ватаги Довгоноса, 1655 р. (КНН, 2, с. 114), Нос, Носик (РІ, 6, с. 604), Носáль, Носáч, Носонéць, Носу́лько (СПР, V, с. 117), Носарчу́к, Носу́к (СПР, IV, с. 84), Носко (КНН, 3, с. 224), Курило Носови(ч), 1576 р. (ОО, с. 48), Перебійніс (СПР, V, с. 125); вуха: Безу́х (СПР, IV, с. 11), Безу́шко (СПР, V, с. 9), Білоушко (РІ, 3, с. 264), Карнаух (РІ, 5, с. 157); губи: Білогуб, Губаренко, Губарик, Губенко, Губеня (URL1), Губá, Губáр, Губеню́к (СПР, IV, с. 30), Тригу́б, Тригу́ба, Тригу́бець (СПР, IV, с. 124), Чорногуб (РІ, 9, с. 334); зуби: Білозу́б (СПР, I, с. 30), Зуб, Зубарчук, Зубачук (КНН, 3, с. 189), Зу́бар, Зу́бáч, Зу́бик, Зубчу́к (СПР, IV, с. 45), Григорей Зубович, 1486 р. (AS, с. 84), Зубо́к, Зу́бчик (СПР, V, с. 59); шия: Ста(с) Кривошея, 1603 р. (ОО, с. 97), Шийка (URL1), Ші́я (СПР, I, с. 63); руки: Ива(н) Бе(з)руки(и), 1603 р. (ОО, с. 97), Кали(с) Бе(з)ручко, 1603 р. (ОО, с. 92), Безру́к, Безру́чко (СПР, IV, с. 11); пальці: Безпаленко, Безпалько (КНН, 3, с. 149), Пальчак (РІ, 7, с. 414), Пальчук (URL1); ноги – Ногай (РІ, 6, с. 603), Ногáль (СПР, V, с. 117); п'яти: Безп'ятко (КНН, 4, с. 161), П'ятко́ (СПР, IV, с. 99) та ін. (пор. також регіональні прізвища, пов'язані з окремими частинами людського тіла, в дослідженні Н. Мандрик (Мандрик, 2010, с. 435).

Прізвища, утворені від назв функційних ознак зовнішності людини, відносимо до двох лексико-семантичних підгруп, зокрема:

а) назв на позначення особливостей ходи, різних рухів: **Бігу́н**, (похідне) *Бігунéць* (СПР, IV, с. 12) < укр. бігу́н 'той, хто може швидко і легко бігти, бігати' (СУМ, I, с. 175); **Гóнчий** (СПР, V, с. 35) < укр. го́нчий перен. 'пов'язаний з гонитвою за ким-, чим-небудь' (СУМ, II, с. 124); **Гупало** (РІ, 4, с. 250), (похідні) *Гупаленко* (URL1), *Гупальчук* (КНН, 4, с. 182) < укр. гу́пати 'тупати' (ЕСУМ, 1, с. 621); **Ді́ба**, (похідне) *Ді́бач* (СПР, IV, с. 35) < укр. ді́ба 'костиль, ходуля' < *ді́бати* 'іти, ходити поважно' (Б-Н, с. 115), укр. діал. *ды́бач* 'той, що вайлуватю ходить' (Чучка, 2008, с. 411); **Дробот**, (похідні) *Дроботенко*, *Дроботюк* (URL1) < антропооснови *Дробот-* < укр. діал. *дроботати* 'дрібнотати'; пор. з цього приводу укр. *дріботáти* 'швидко перебираючи ногами, йти дрібними частими кроками' (СУМ, II, с. 419), поліське *дроботу́н* 'людина, яка ступає дрібними, частими кроками' (СПГ, с. 69); **Канді́ба** (СПР, IV, с. 48) < ст.-укр. кандыба 'шкапа', діал. 'кандиба' (СУМ XVI–XVII ст., 14, с. 35), укр. *канді́ба* 'шкапа' (ЕСУМ, 2, с. 363), пор. ще

шкандибати ‘кульгати, йти насилу’ (Грінченко, 4, с. 498); **Клигач** (URL1) < укр. *кли́гати* ‘важко, повільно йти’ (СУМ, IV, с. 181); **Моргун** (СПР, IV, с. 79) < укр. *моргу́н* розм. ‘той, хто часто моргає’ (СУМ, IV, с. 801); **Скороход** (СПР, I, с. 56) < укр. *сороход* ‘той, хто швидко ходить’ (СУМ, IX, с. 303); ст.-укр. Иван Скороход, 1548 р., Сидоръ Скороходъ, 1649 р. та інші похідні відтвореного праантропоніма **Skorohodъ* (Шульгач, 2023, с. 167); **Ступак** (СПР, IV, с. 118), (похідне) *Ступаченко* (СПР, V, с. 155) < укр. діал. *ступак* ‘крок’ (Аркушин, 1, с. 183), ст.-укр. *ступакъ* ‘бігун, рисак’ та антропоніми лексико-словотвірної мікросистеми **Stopakъ* (Шульгач, 2023, с. 250); **Тупало** (СПР, I, с. 59) < укр. *ту́пало* ‘людина, яка тупає’ (Грінченко, 4, с. 294); **Швидкий** (КНН, 3, с. 273), (похідні) *Швиденко*, *Швидук* (КНН, 4, с. 268) < укр. *швидкий* ‘здатний до стрімких, інтенсивних рухів, дій (про людину)’ (СУМ, XI, с. 429);

б) назв на позначення особливостей мовлення та голосу (інших звуків): **Бас** (КНН, 3, с. 148), (похідні) *Басик*, *Басюк* (КНН, 4, с. 161), *Басистий* (СПР, V, с. 8) < укр. *бас* ‘низький чоловічий голос’ (СУМ, I, с. 108); **Бормотько** (URL1) < укр. *бормотати* = *бурмотати* ‘бурмотіти, бурчати’ (Грінченко, 1, с. 87, 113); **Бурчак** (PI, 3, с. 409) < укр. *бурчак* ‘дзюркотливий, стрімкий потік води’, у порівнянні (про людину) ‘він, як бурчак’ < *бурчати* ‘говорити невиразно, нерозбірливо’ (СУМ, I, с. 261), ‘бурчати’ (Грінченко, 1, с. 115); Янъ **Го(р)кавы(и)**, 1603 р. (ОО, с. 97), **Гаркавий** (URL1) < ст.-укр. *горкавый*, *горъкавый* прикметник у значенні імені *Гаркавий* (СУМ XVI–XVII ст., 7, с. 26), укр. *гарка́вий* ‘який нечітко вимовляє окремі звуки’ (СУМ, II, с. 31); **Заїка**, (похідне) *Заїченко* (СПР, IV, с. 43) < укр. *заїка* ‘людина, яка заїкається’ (СУМ, III, с. 132); **Кректун** (PI, 5, с. 477) < укр. *кректу́н*, розм. ‘той, хто крекче’ (СУМ, IV, с. 333); **Німий** (URL1) < укр. *німі́й* ‘людина, позбавлена здатності говорити’ (СУМ, V, с. 424); **Свистун** (СПР, V, с. 144) < укр. *свисту́н* ‘людина, яка свистить’ (Грінченко, 4, с. 107); (похідні) *Храпай*, *Храпко* (URL1), *Хропа́н* (СПР, V, с. 171), *Хропенко* (КНН, 4, с. 260), *Хропонюк* (PI, 9, с. 271) < **Храп* < укр. *храп* розм. ‘те саме, що хрюпіння’ (СУМ, XI, с. 137); **Хрипун** (СПР, V, с. 170) < укр. *хрипу́н* розм. ‘людина з хрипким голосом’ (СУМ, XI, с. 147); **Шептун** (PI, 9, с. 398) < укр. *шепту́н* ‘той, хто говорить, співає і т. ін. пошепки, дуже тихо’ (СУМ, XI, с. 442).

Прізвища Рівненщини, утворені від особових назв, що характеризують людину за внутрішніми властивостями, відносимо до таких лексико-семантичних підгруп:

а) назви, що вказують на вдачу, характер, поведінку людини: **Бала** (PI, 3, с. 186) < укр. *ба́ла* ‘бовдур, тюхтій’ (ЕСУМ, 1, с. 121); **Балаба** (КНН, 4, с. 159), (похідні) *Балаба́й* (СПР, V, с. 7), *Балабан*, *Балабат* (PI, 3, с. 186), *Балабей* (КНН, 3, с. 147) < укр. діал. *балабе́нити* ‘базікати’ (Аркушин, 1,

с. 8), пор. **Балаба** ‘базіка’, ‘пустун’ (КНН, 3, с. 147); **Бўхало**, (похідне) **Бухалюк** (СПР, IV, с. 17) < укр. *бўхало* ‘вайло, незграбний’ (Грінченко, 1, с. 117); **Бовкўн** (СПР, IV, с. 13) < укр. *бовкўн* зневажл. ‘про відлюдкувату, мовчазну, похмуру людину’ (СУМ, I, с. 206), діал. *бóвкун* ‘бовдур’ (Онишкевич, 1, с. 61); **Будько́** (СПР, I, с. 32) < укр. *будько́* ‘той, що обіцяє кажучи: буде чи буду’ (Грінченко, 1, с. 106); **Бўйний** (СПР, V, с. 18) < укр. *бўйний* перен. ‘невгамований, нестримний’ (СУМ, I, с. 251); **Вереда** (PI, 3, с. 470) < укр. *вередá* розм. ‘вередлива людина; той, хто вередує’ (СУМ, I, с. 327); **Веселий** (URL1) < укр. *весéлий* ‘веселий’, ‘приємний, що справляє гарне враження’ (Грінченко, 1, с. 141); **Галай** (КНН, 4, с. 175), (похідні) **Галайко** (КНН, 3, с. 166), **Галайчўк** (СПР, IV, с. 23) < укр. *гала́й* = *гала́йко* ‘крикун, верескун’ (Грінченко, 1, с. 267), діал. *гала́й* ‘криклива й дурна людина’ (Онишкевич, 1, с. 158); **Гаянт** (КНН, 3, с. 167) < укр. *гала́нт* розм. ‘галантна людина’ (СУМ, II, с. 18); **Говорун** (URL1) < укр. *говору́н* ‘той, хто любить поговорити; балакун’ (СУМ, II, с. 101); **Гула** (PI, 4, с. 239) < укр. діал. *гула* ‘ненажера’ (Онишкевич, 1, с. 198); **Дўкий** (СПР, IV, с. 35) < укр. *ди́кий* ‘сором’язливий, відлюдкуватий’ (СУМ, II, с. 274); **Дикўн** (СПР, IV, с. 35), (похідне) **Дикунець** (URL1) < укр. *дикўн* перен., розм. ‘відлюдна, сором’язлива людина’ (СУМ, II, с. 276); **Крутько** (URL1) < укр. *крутько́* розм. ‘непосидюча, вертлява, занадто рухлива людина; вертун’ (СУМ, IV, с. 378); **Лиха́ч** (СПР, IV, с. 67) < укр. *лиха́ч* розм. ‘нестримно, нерозсудливо смілива людина’ (СУМ, IV, с. 495); **Мовча́н** (СПР, IV, с. 78), (похідні) **Мовчанець** (PI, 6, с. 469), **Мовчанюк** (PI, 6, с. 470) < укр. *мовча́н* ‘мовчазна людина’ (Грінченко, 2, с. 437); **Мовчўн** (СПР, I, с. 48) < укр. *мовчўн* ‘мовчальник, неговірка людина’ (Грінченко, 2, с. 438); Федо(р) **Плакса**, 1576 р. (ОО, с. 50), (похідні) **Пла́ксин** (СПР, I, с. 52), **Плаксюк** (КНН, 3, с. 233) < укр. *пла́кса* розм. ‘людина, яка часто плаче, схильна до плачу’ (СУМ, VI, с. 559); **Плаксу́н** (КНН, 4, с. 234) < укр. *плаксўн* ‘те саме, що пла́кса’ (СУМ, VI, с. 560); **Плескач** (PI, 7, с. 534) < укр. *плеска́ч* ‘ляпанець’ (ЕСУМ, 4, с. 438), укр. діал. *плеска́ч* ‘балакун’ (Чучка, 2008, с. 414); **Сердю́к** (СПР, I, с. 56), (похідне) **Сердюченко** (КНН, 4, с. 244) < укр. *сердю́к* ‘сердитий, дратівливий’ (Грінченко, 4, с. 115); **Тихий** (КНН, 3, с. 259) < укр. *ти́хий* ‘тихий, повільний’, ‘тихий, спокійний’ (Грінченко, 4, с. 263); **Чудáк** (СПР, IV, с. 141) < укр. *чудáк* ‘те саме, що *дивáк*’ (СУМ, XI, с. 373), *дивáк* ‘той, хто своєю поведінкою і вчинками викликає здивування’ (СУМ, II, с. 270); (похідні) **Шала́й** (СПР, I, с. 62), **Шалайко** (PI, 9, с. 353) < укр. *шали́ти*, *шаленіти* ‘ставати надмірно збудженим від якогось сильного почуття’, ‘діяти нерозумно, нерозсудливо’ (СУМ, XI, с. 399–400); **Шлапа́к** (СПР, IV, с. 146) < укр. *шлапа́к* перен., зневажл. ‘тюхтій, роззява’ (СУМ, XI, с. 488);

б) назви, що характеризують особу за моральними якостями, ставленням до інших людей: **Бабій**, (похідне) *Бабійчій* (СПР, IV, с. 9) < укр. *бабій* розм. 'той, хто дуже упадає за жінками; залицяльник, зальотник' (СУМ, I, с. 76); **Байда** (СПР, V, с. 6), (похідне) *Байдюк* (СПР, I, с. 30) < укр. *байда* рідко 'безтурботна, гуляща людина, гульвіса' (СУМ, I, с. 89); **В'юн** (СПР, IV, с. 23) < укр. *в'юн* перен. 'дуже спритна й хитра людина; пролаза' (СУМ, I, с. 795); **Драч**, (похідне) *Драчук* (URL1) < укр. *драч* 'обдирало, збирач податків' (Грінченко, 1, с. 441), діал. 'здирник' (Хібеба, 2025, с. 254), 'задерака', 'хабарник' (КНН, 3, с. 182); **Капарнік** (URL1) < укр. *капáрник* 'ганебний', 'повільний', 'поганий працівник' (Грінченко, 2, с. 216); **Крутії** (СПР, I, с. 43) < укр. *крутії* 'хитра та спритна в своїх учинках людина; шахрай, ошуканець' (СУМ, IV, с. 376); **Лизунь**, 1576 р. (ОО, с. 48), **Лизун** (РІ, 6, с. 169) < ст.-укр. *лизунь* 'лизун, підлабузник' (СУМ XVI-XVII ст., 16, с. 37); укр. *лизу́н* зневажл., перен. 'те саме, що *лизоблю́д*', *лизоблю́д* 'той, хто догожає кому-небудь, підлабузнюється до когось заради власної вигоди; підлабузник' (СУМ, IV, с. 484); **Лобур**, (похідне) *Лобуренко* (URL1) < укр. *ло́бур* зневажл. 'бездіяльна й ледача людина; лоботряс' (СУМ, IV, с. 536); **Лотра** (КНН, 3, с. 211) < укр. *ло́тра* 'розпусниця', *лотр* 'зłodій, розбійник, грабіжник, нероба, шахрай, негідник' (Грінченко, 2, с. 378); пор. також ст.-укр. *лотрѣ* 'розбійник, грабіжник, нероба, негідник' (Тимченко, 1, с. 409); Гаврило **Лох** (СПР, I, с. 45) < укр. *лох* 'пристрасть, пристрасне бажання', *ло́хник* 'жадібна, користолюбна людина' (ЕСУМ, 3, с. 294); **Маняк** (РІ, 6, с. 297) < укр. *маня́к* 'примара, привид; дурень' < *мані́ти* 'вводити в оману' (ЕСУМ, 3, с. 388), пор. також ст.-укр. *манія* 'божевілля' (Тимченко, 1, с. 420); (похідне) *Мерзу́н* (СПР, I, с. 47) < **Мерза* < укр. *мерза́* 'гідота, мерзота' (Грінченко, 2, с. 418), діал. *мерза́* 'мерзотник' (Хібеба, 2025, с. 253); **Статечний** (КНН, 4, с. 249) < укр. *статéчний* 'розсудливо-серйозний, розважливий у вчинках; з позитивними якостями (про людину); поважний' (СУМ, IX, с. 668); **Хоробіший** (СПР, V, с. 170) < укр. *хоробі́ший* 'який відзначається позитивними моральними якостями (про людину)' (СУМ, XI, с. 129); **Шахрай**, (похідне) *Шахрайчук* (РІ, 9, с. 361) < укр. *шахра́й* 'хитра, спритна й нечесна в своїх вчинках людина', 'дрібний злодій' (СУМ, XI, с. 423);

в) назви, що вказують на інтелект, розумові здібності людини: **Балда** (РІ, 3, с. 189), (похідні) *Балдак*, *Балдик*, *Балдич* (РІ, 3, с. 189), *Ба́лдиш* (СПР, I, с. 30) < укр. *балда́* 'телепень' (ЕСУМ, 1, с. 126); пор. ще ст.-укр. *балда* розм. 'балда' (СУМ XVI-XVII ст., 2, с. 15), укр. діал. *балді́кати* 'говорити багато, беззмислово, неістотно; базікати' (СПГ, с. 28); **Бевз** (КНН, 4, с. 161), (похідне) *Бевзюк* (КНН, 3, с. 149) < укр. *бевзѣ* лайл. 'те саме, що *бевзень*', *бевзень* 'вайло, йолоп, бовдур' (СУМ, I, с. 118); (похідне) *Бейлах* (СПР, IV, с. 11) < **Бейла* < укр. *бейла* 'дурень, остолоп, бовдур' (Грінченко, 1, с. 48);

Гуль, (похідні) *Гулько*, *Гульчук* (РІ, 4, с. 240–241) < укр. *гуль* ‘йолоп, дурень’ (ЕСУМ, 1, с. 618); (похідне) *Мозговець* < діал. *мозгун* ‘розумний’ (Шийка, 2025б, с. 239); апелятивними відповідниками до **Мудрак** (РІ, 6, с. 502) є укр. *мудра́к* ‘розумна людина; мудрий’ (Грінченко, 2, с. 452), **Мўдрик** (СПР, IV, с. 80) – укр. *мўдри́к* ‘розумна людина; мудрий’ (Грінченко, 2, с. 452); **Мўдри́й** (СПР, IV, с. 80) < укр. *мўдри́й* ‘про розумну, досвідчену людину’ (СУМ, IV, с. 819), ‘мудрий, розумний’ (Грінченко, 2, с. 452), інші прізвища можна розглядати як суфіксальні деривати від антропооснови *Мудр-* < *мудр-*: *Мудренко*, *Мудрук* (РІ, 6, с. 502), *Мудрі́нець* (СПР, IV, с. 80); **Рóзум** (СПР, I, с. 54) < укр. *ро́зум* перен. ‘людина, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями’ (СУМ, VII, с. 838), **Розу́мний** (СПР, IV, с. 102) < укр. *розу́мний* ‘розумний, обдарований розумом’ (Грінченко, 4, с. 60), суфіксальні похідні від *Розум-*: *Розуме́нко* (СПР, I, с. 54), *Розуме́ць*, *Розумню́к* (СПР, IV, с. 102).

7. Висновки й перспективи дослідження

Дослідження генетичних витоків сучасних асемантичних прізвищ Рівненщини, похідних від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями, пояснення мотивів й умов іменування перших носіїв та вибудування цілісної системи власних особових назв із позицій сьогодення пов’язані з об’єктивними (історичними, знанневими тощо) обмеженнями й труднощами. Проте наукова ономастична база та значний регіональний антропонімний матеріал дають змогу схарактеризувати певні факти й тенденції розвитку цього пласту антропонімної лексики, зокрема такі:

1) прізвища від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями становлять окрему, чисельно значну групу антропонімної лексики в системі регіонального антропонімікону та забезпечують реалізацію соціальних потреб жителів краю в розрізненні й ідентифікації осіб;

2) відібрані власні особові назви класифіковано за семантикою твірних основ, віднесено до двох тематичних груп, кожную з яких поділено на лексико-семантичні групи / підгрупи; використана методика розподілу онімів відзначається всеохопністю й оптимальністю;

3) у тематичній групі «за ознаками зовнішності» кількісно переважають антропоніми, утворені від назв на позначення особи за зростом, назв, які характеризують стан здоров’я та її фізичну силу, назв анатомічних ознак зовнішності людини; значною продуктивністю відзначаються прізвища, утворені від загальних особових назв, що характеризують людину за

внутрішніми властивостями: вдачею, характером, поведінкою, моральними якостями, інтелектуальністю тощо;

4) частина мотиваційних апелятивних основ є полісемантичною, проте в аналізованій групі лексики реалізує переважно одне зі своїх значень (переносне, розмовне тощо), пов'язане з релевантними індивідуальними особливостями іменованої особи;

5) аналізовані прізвища утворені за допомогою лексико-семантичної формалізації загальних особових назв (непохідних чи афіксальних апелятивних дериватів) до розряду власних назв або нароцненням твірної антропонімної основи (прізвиська, прізвища) відповідним суфіксом (патронімним, суб'єктивної оцінки; серед продуктивних прізвищотворчих формантів – *-енк(о)*, *-евич*, *-ець*, *-ик*, *-ук*, *-юк* та ін.);

6) значна частина історичних і сучасних власних особових назв має глибокі діалектні корені, які співвідносяться із загальноукраїнськими відповідниками, що засвідчує давність і автентичність регіональної української прізвищевої системи, яка продовжує розвиватися.

Прізвищевий регіональний фактаж, матеріали й методика його лінгвістичного аналізу синхронізовані з результатами схожих досліджень прізвищевих систем інших українських територій та можуть бути використані для вивчення інших груп онімної лексики.

Список умовних скорочень

діал. – діалектний, д.-руськ. – давньоруська мова, зменш.-пестл. – зменшено-пестливий, зневажл. – зневажливий, мн. – множина, одн. – однина, перен. – переносне значення, пор. – порівняйте, псл. – праслов'янська мова, р. – рік, розм. – розмовне слово, с. – сторінка, ст.-блр. – старобілоруська мова, ст.-укр. – староукраїнська мова, укр. – українська мова.

Література

1. Желєзняк Ірина 2014. *Київський топонімікон*. Київ: Кий.
2. Кровицька Ольга 2002. *Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
3. Лозко Галина 2011. *Рідні імена. Слов'янський іменослов*. Тернопіль: Мандрівець.
4. Мандрик Неля 2010. Сучасний стан та історія української антропоніміки (на матеріалі прізвищ Рівненщини). *Наукові записки. Серія «Філологічна»* 13: с. 430–437.
5. Редько Юліан 1966. *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка.

6. Хібеба Назар 2025. Апелятивні означення людини як мотиватор прізвищ бойків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки* 104/1: с. 249–264. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(104\).2025.249-264](https://doi.org/10.35433/philology.1(104).2025.249-264)
7. Чорноус Оксана 2018. Класифікація українських прізвищ, утворених від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності. *Onomastica* 62: с. 203–224.
8. Чучка Павло 2005. *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*. Львів: Світ.
9. Чучка Павло 2008. *Антропонімія Закарпаття*. Ужгород: Ужгородський національний університет.
10. Чучка Павло 2011. *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*. Ужгород: Ліра.
11. Шийка Світлана 2025а. Прізвища Рівненщини із суфіксами -ук-, -юк-, -чук- у контексті українсько-польських досліджень. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 60: с. 1–22. <https://doi.org/10.11649/sfps.3466>
12. Шийка Світлана 2025б. Прізвища Рівненщини із суфіксом -ець < *-ьсь на слов'янському тлі. *Slavica Slovaca* 60/2: с. 227–240.
13. Шийка Світлана 2025в. Прізвища Рівненщини із суфіксом -ськ у контексті германо-слов'янського мовного розвитку. *Slavia Orientalis* 74/4: с. 129–146. <https://doi.org/10.24425/slo.2025.157419>
14. Шийка Світлана 2026. Прізвища Рівненщини від апелятивів за видом або сферою виробничої діяльності. *Українська мова* 98/2: с. 49–63. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.02.049>
15. Шульгач Віктор 2023. *Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. VIII*. Київ: Інститут української мови НАН України.
16. Ющишина Оксана 2019. *Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст.: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса.
17. Яшук Леся 2025. Прізвища жителів Житомира «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні», похідні від особових апелятивів. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 4/2: с. 78–101. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-2-78-101>
18. URL1. Телефонний довідник України. За алфавітом. Рівне. <https://spravka109.net/ua/ukraine> (Дата звернення: 23.07.2026).

Умовні скорочення джерел

1. **Аркушин** – Аркушин Григорій 2000. *Словник західнополіських говірок: у 2 т.* Луцьк: Вежа. Т. 1–2.
2. **Б-Н** – Білецький-Носенко Павло 1966. *Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко*. Київ: Наукова думка.
3. **Грамоти** – *Грамоти XIV ст.* / упоряд. М. М. Пещак. Київ: Наукова думка, 1974.
4. **Грінченко** – *Словарь української мови: в 4 т.* / упоряд., з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1–4.

5. **Довідник** – *Довідник телефонів. Рівненська обласна державна адміністрація.* Рівне, 2008.
6. **ЕСУМ** – *Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука.* Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
7. **ІМС** – *Історія міст і сіл Української РСР. Рівненська область / редкол.; А. В. Мяловицький (голова редкол.).* Київ: Головна редакція УРЕ, 1973.
8. **КНН** – Пура Ярослав 1991–2002. *Край наш у назвах: у 4 ч.* Рівне. Ч. 1–4.
9. **Онишкевич** – Онишкевич Михайло 1984. *Словник бойківських говірок: у 2 ч.* Київ: Наукова думка. Ч. 1–2.
10. **ОО** – *Описи Острозьчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / упоряд. В. Атаманенко; ред. Л. Винар.* Острог: Українське Історичне Товариство, 2004.
11. **РІ** – *Реабілітовані історією. Рівненська область: у 10 кн. / редкол.; відп. секр. А. А. Жив'юк.* Рівне, 2013–2019. Кн. 3–9.
12. **СПГ** – Лисенко Панас 1974. *Словник поліських говорів.* Київ: Наукова думка.
13. **СПР** – Пура Ярослав 1984–1990. *Сучасні прізвища Рівненщини: у 5 ч.* Рівне. Ч. I, IV, V.
14. **СУМ** – *Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда.* Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
15. **СУМ XVI–XVII ст.** – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин.* Львів, 1994–2022. Вип. 1–18.
16. **ТДМ** – *Телефонний довідник медичних установ та закладів Рівненської області.* Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2002.
17. **Тимченко** – Тимченко Євген 2002–2003. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: у 2 т. / упоряд. В. В. Німчук, Г. І. Лиса; відп. ред. В. В. Німчук.* Київ – Нью-Йорк. Т. 1–2.
18. **Яворницький** – Яворницький Дмитро 1920. *Словник української мови.* Катеринослав: Слово. Т. 1: А–К.
19. **AS** – *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego.* Lwów, 1887. Т. I: 1366–1506.

References

1. Zheliezniak, Iryna 2014. *Kyivskiy toponimikon* [Kyiv toponymicon]. Kyiv: Kyi. (In Ukrainian)
2. Krovyska, Olha 2002. *Nazvy osib v ukrainskii movnii tradytsii XVI–XVIII st. Semantyka i slovotvir* [Personal names in the Ukrainian linguistic tradition of the 16th–18th centuries. Semantics and word formation]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy. (In Ukrainian)
3. Lozko, Halyna 2011. *Ridni imena. Slov'yanskyi imenoslov* [Native names. Slavic onomastics]. Ternopil: Mandrivets. (In Ukrainian)
4. Mandryk, Nelia 2010. Suchasnyi stan ta istoriia ukrainskoi antroponomiky (na materialy pryzvyshch Rivnenshchyny) [The current state and history of Ukrainian anthroponomics (based on the surnames of the Rivne region)]. *Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna"* 13: pp. 430–437. (In Ukrainian)

5. Redko, Yulian 1966. *Suchasni ukrainski prizvyshcha* [Modern Ukrainian surnames]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
6. Khibeba, Nazar 2025. Apeliativni oznachennia liudyny yak motivator prizvyshch boikiv [Appellative designations of a person as a motivator of Boyko surnames]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky* 104/1: pp. 249–264. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(104\).2025.249-264](https://doi.org/10.35433/philology.1(104).2025.249-264) (In Ukrainian)
7. Chornous, Oksana 2018. Klasyfikatsiia ukrainskykh prizvyshch, utvorenykh vid nazv na poznachennia osib za oznakamy zovnishnosti [Classification of Ukrainian surnames formed from names for persons based on appearance]. *Onomastica* 62: pp. 203–224. (In Ukrainian)
8. Chuchka, Pavlo 2005. *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk* [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: Historical and etymological dictionary]. Lviv: Svit. (In Ukrainian)
9. Chuchka, Pavlo 2008. *Antroponimiia Zakarpattia* [Anthroponymy of Transcarpathia]. Uzhhorod: Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet. (In Ukrainian)
10. Chuchka, Pavlo 2011. *Slov'yanski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk* [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira. (In Ukrainian)
11. Shyika, Svitlana 2025a. Prizvyshcha Rivnenshchyny iz sufiksamy -uk-, -yuk-, -chuk u konteksti ukrainsko-polskykh doslidzhen [Surnames of the Rivne region with the suffixes -uk-, -yuk-, -chuk in the context of Ukrainian–Polish studies]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 60: pp. 1–22. <https://doi.org/10.11649/sfps.3466> (In Ukrainian)
12. Shyika, Svitlana 2025b. Prizvyshcha Rivnenshchyny iz sufiksom -ets < *-s na slov'yanskomu tli [Surnames of Rivne region with the suffix -ets < *-s on a Slavic background]. *Slavica Slovaca* 60/2: pp. 227–240. (In Ukrainian)
13. Shyika, Svitlana 2025c. Prizvyshcha Rivnenshchyny iz sufiksom -sk u konteksti hermano-slov'yanskoho movnoho rozvytku [Surnames of the Rivne region with the suffix -sk within the context of Germanic–Slavic linguistic development]. *Slavia Orientalis* 74/4, pp. 129–146. <https://doi.org/10.24425/slo.2025.157419> (In Ukrainian)
14. Shyika, Svitlana 2026. Prizvyshcha Rovenshchyny vid apeliativiv za vydom abo sferoiu vyrobnychoi diialnosti [Surnames of the Rivne Region from appellatives by type or field of production activity]. *Ukrainska mova* 98/2: pp. 49–63. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.02.049> (In Ukrainian)
15. Shulhach, Viktor 2023. *Narysy z praslov'yanskoi antroponimii. Ch. VIII* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Part VIII]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. (In Ukrainian)
16. Yushchyshyna, Oksana 2019. *Prizvyshchevi nazvy i prizvyshcha Tsentralnoi Khmelnychchyny XVII–XXI st.: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk* [Surname denominations and surnames of Central Khmelnytskyi region of the 17th–21st centuries: Dissertation for the degree of candidate of philological sciences]. Vinnytsia: Vasyl Stus Donetsk National University. (In Ukrainian)

17. Yashchuk, Lesia 2025. *Prizvyshcha zhyteliv Zhytomyra "Natsionalnoi knyhy pam'yati zhertv holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini"*, pokhidni vid osobovykh apeliatyviv [Surnames of Zhytomyr residents in the "National Book of Remembrance of the Victims of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine", derived from personal appellatives]. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 4/2: pp. 78–101. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-2-78-101> (In Ukrainian)
18. URL1. Telephone directory of Ukraine. Alphabetical listing. Rivne. <https://spravka109.net/ua/ukraine> (Accessed: 23.07.2026). (In Ukrainian)

Abbreviations of sources

1. **Arkushyn** – Arkushyn, Hryhorii 2000. *Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t.* [Dictionary of western Polissian dialects: in 2 volumes]. Lutsk: Vezha. (In Ukrainian)
2. **B-N** – Biletskyi-Nosenko, Pavlo 1966. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] / comp. V. V. Nimchuk; ed. K. K. Tsiluiko. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
3. **Hramoty** – *Hramoty XIV st.* [Charters of the fourteenth century] / comp. M. M. Peshchak. Kyiv: Naukova dumka, 1974. (In Ukrainian)
4. **Hrinchenko** – *Slovar ukrainskoi movy: u 4 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes] / compiled, with additional material, by B. Hrinchenko. Kyiv: Vydvo AN URSSR, 1958. Vol. 1–4. (In Ukrainian)
5. **Dovidnyk** – *Dovidnyk telefoniv. Rivnenska oblasna derzhavna administratsiia* [Telephone directory. Rivne Regional State Administration]. Rivne, 2008. (In Ukrainian)
6. **ESUM** – *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t.* [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes] / ed. O. S. Melnychuk. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012. Vol. 1–6. (In Ukrainian)
7. **IMS** – *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR. Rovenska oblast* [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Rivne Region] / ed. A. V. Mialovytskyi. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, 1973. (In Ukrainian)
8. **KNN** – Pura, Yaroslav 1991–2002. *Krai nash u nazvakh: u 4 ch.* [Our land in names: in 4 parts]. Rivne. Parts 1–4. (In Ukrainian)
9. **Onyshkevych** – Onyshkevych, Mykhailo 1984. *Slovnyk boikivskykh hovirok: u 2 ch.* [Dictionary of Boyko dialects: in 2 parts]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
10. **OO** – *Opysy Ostrozhchyny druhoi polovyny XVI – pershoi polovyny XVII st.* [Descriptions of the Ostroh region from the second half of the sixteenth to the first half of the seventeenth century] / comp. V. Atamanenko; ed. L. Wynar. Ostroh: Ukrainske Istorychne Tovarystvo, 2004. (In Ukrainian)
11. **RI** – *Reabilitovani istoriiei. Rivnenska oblast: u 10 kn.* [Rehabilitated by history. Rivne region: in 10 books] / ed. A. A. Zhyviuk. Rivne, 2013–2019. Books 3–9. (In Ukrainian)
12. **SPH** – Lysenko, Panas 1974. *Slovnyk poliskykh hovoriv* [Dictionary of Polissian dialects]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
13. **SPR** – Pura, Yaroslav 1984–1990. *Suchasni prizvyshcha Rivnenshchyny: u 5 ch.* [Modern surnames of Rivne region: in 5 parts]. Rivne. Parts I, IV, V. (In Ukrainian)

14. **SUM** – *Slovník ukrajskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / ed. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. Vol. I–XI. (In Ukrainian)
15. **SUM XVI–XVII st.** – *Slovník ukrajskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* [Dictionary of the Ukrainian language of the sixteenth and the first half of the seventeenth century] / ed. D. Hrynchyshyn. Lviv, 1994–2022. Issues 1–18. (In Ukrainian)
16. **TDM** – *Telefonnyi dovidnyk medychnykh ustanov ta zakladiv Rivnenskoï oblasti* [Telephone directory of medical institutions and facilities of Rivne region]. Rivne: VAT “Rivnenska drukarnia”, 2002. (In Ukrainian)
17. **Tymchenko** – Tymchenko, Yevhen 2002–2003. *Materialy do slovníka pysemnoi ta knyzhnoi ukrajskoi movy XV–XVIII st.: u 2 t.* [Materials for the dictionary of the written and literary Ukrainian language of the 15th–18th centuries: in 2 volumes] / comp. V. V. Nimchuk, H. I. Lysa; ed. V. V. Nimchuk. Kyiv–New York. Vol. 1–2. (In Ukrainian)
18. **Yavornytskyi** – Yavornytskyi, Dmytro 1920. *Slovník ukrajskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. Katerynoslav: Slovo. Vol. 1: A–K. (In Ukrainian)
19. **AS** – *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* [Archives of the Lubartowicz-Sanguszko princes in Slavuta] / under the direction of Z. L. Radziwiński. Lviv, 1887. Vol. I: 1366–1506. (In Polish)

**Прізвища Рівненщини, похідні від назв на позначення осіб
за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями:
лексико-семантичний аспект**

Шийка Світлана, кандидат філологічних наук, доцент. Національний університет водного господарства та природокористування, кафедра журналістики та українознавства, доцент. svitlanashyuka@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8138-7205.

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних особливостей прізвищ Рівненщини, похідних від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями. Джерельну базу лінгвістичного аналізу склали 460 регіональних антропонімів, зафіксованих в історичних джерелах та архівних матеріалах, сучасних довідкових та науково-популярних працях, а також дібраних із соціальних мереж. У процесі дослідження проаналізовано наявні в ономастичних джерелах сучасні підходи до класифікації прізвищ за ознаками зовнішності та внутрішніх властивостей людини, визначено критерії, за якими можна групувати відібрані особові назви, диференційовано антропоніми у лексико-семантичні групи / підгрупи відповідно до визначених критеріїв, з'ясовано семантику лексем, відображених в основах прізвищ та типологізовано оніми в межах кожної з утворених груп.

Установлено, що прізвища від назв на позначення осіб за ознаками зовнішності та внутрішніми властивостями становлять окрему, чисельно значну групу антропонімної лексики в системі регіонального антропонімікону та забезпечують реалізацію соціальних потреб жителів краю в розрізненні й ідентифікації осіб. У тематичній групі «за ознаками зовнішності» кількісно переважають антропоніми,

утворені від назв на позначення особи за зростом, назв, які характеризують стан здоров'я та її фізичну силу, назв анатомічних ознак зовнішності людини; значною продуктивністю відзначаються прізвища, утворені від загальних особових назв, що характеризують людину за внутрішніми властивостями: вдачею, характером, поведінкою, моральними якостями, інтелектуальністю тощо. На прикладах доведено, що аналізовані прізвища утворені шляхом лексико-семантичної формалізації загальних особових назв (непохідних чи афіксальних апелятивних дериватів) до розряду власних назв або народженням твірної антропонімної основи (прізвиська, прізвища) відповідним суфіксом (патронімним, суб'єктивної оцінки тощо); серед продуктивних прізвищеворчих формантів відзначаються *-енк(о)*, *-евич*, *-ець*, *-ик*, *-ук*, *-юк* та ін. Зазначається, що значна частина історичних і сучасних власних особових назв має глибокі діалектні корені, які співвідносяться із загальноукраїнськими відповідниками, що засвідчує давність і автентичність української регіональної прізвищевої системи та її подальший розвиток.

Ключові слова: *антропонім, апелятив, особова назва, прізвище, семантика твірних основ.*

Surnames of the Rivne region derived from names denoting persons by physical appearance and personal characteristics: a lexical-semantic aspect

Svitlana Shyika, candidate of philological sciences, associate professor. National University of Water and Environmental Engineering, Department of Journalism and Ukrainian Studies, associate professor. svitlanashyyka@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8138-7205.

The article is devoted to the study of the lexical-semantic features of surnames in the Rivne region derived from names denoting persons according to their physical appearance and personal characteristics. The source base for the linguistic analysis comprises 460 regional anthroponyms recorded in historical sources and archival materials, contemporary reference works and popular-science publications, as well as items collected from social media. The study analyses current approaches represented in onomastic scholarship to the classification of surnames according to features of physical appearance and personal characteristics, identifies criteria for grouping the selected personal names, differentiates the anthroponyms into lexical-semantic groups and subgroups in accordance with these criteria, establishes the semantics of the lexemes reflected in the surname bases, and classifies the onyms within each of the resulting groups.

It has been established that surnames derived from names denoting persons according to physical appearance and personal characteristics constitute a distinct and numerically significant group of anthroponymic vocabulary within the regional anthroponymicon and serve the social needs of the local population in distinguishing and identifying individuals. Within the thematic group “by physical appearance”, anthroponyms derived from names denoting a person's height, state of health and physical strength, and anatomical features of appearance are quantitatively predominant. Surnames derived from common personal designations characterising an individual according to personal qualities – such as disposition, character, behaviour, moral traits,

intellectual abilities, and others – also display considerable productivity. The examples demonstrate that the surnames under analysis were formed either through the lexical-semantic transition of common personal designations (underived appellatives or affixal appellative derivatives) into the class of proper names, or through the addition of an appropriate suffix (patronymic, evaluative, etc.) to an anthroponymic base (nickname or surname). Productive surname-forming suffixes include *-enk(o)*, *-evych*, *-ets*, *-yk*, *-uk*, *-yuk*, among others. It is also noted that a considerable proportion of both historical and contemporary personal names have deep dialectal roots that correspond to general Ukrainian equivalents, which characterises the regional surname system under study as an old and authentic Ukrainian system that continues to develop.

Keywords: *anthroponym, appellative, personal name, surname, semantics of derivational bases.*

A külső megjelenésre és belső tulajdonságokra utaló személymegnevezésekből származó Rivne-vidéki családnevek: lexikai-szemantikai vizsgálat

Shyika Szvitlana, a filológiai tudományok kandidátusa, docens. Nemzeti Vízgazdálkodási és Környezetgazdálkodási Egyetem, Újságírás és Ukrán Tanulmányok Tanszék, docens. svitlanashyyka@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8138-7205.

A tanulmány a Rivne-vidéki családnevek egy sajátos csoportjának lexikai-szemantikai jellemzőit vizsgálja: azokat a neveket, amelyek az ember külső megjelenésére vagy belső tulajdonságaira utaló személymegnevezésekből alakultak ki. A nyelvészeti elemzés forrásanyagát 460 regionális antroponima alkotja, amelyek történeti forrásokból és levéltári anyagokból, modern kézikönyvekből és tudományos-ismeretterjesztő munkákból, valamint közösségimédia-felületekről származnak. A kutatás áttekinti az onomasztikai szakirodalomban alkalmazott mai osztályozási megközelítéseket, meghatározza a vizsgált személynevek csoportosításának szempontjait, majd ezek alapján lexikai-szemantikai csoportokba és alcsoportokba sorolja az antroponimákat. Emellett feltárja a vezetéknévek alapjául szolgáló lexémák jelentését, és tipologizálja az egyes csoportokba tartozó neveket.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a külső megjelenésre és belső tulajdonságokra utaló személymegnevezésekből származó családnevek a regionális antroponimikon önálló és számszerűen is jelentős réteget alkotják. E nevek fontos szerepet töltenek be a személyek megkülönböztetésében és azonosításában. A „külső megjelenés” tematikus csoportján belül legnagyobb számban azok a vezetéknévek fordulnak elő, amelyek a személy testmagasságára, egészségi állapotára, fizikai erejére vagy valamely anatómiai sajátosságára utaló megnevezésekből alakultak ki. Ugyancsak produktívak azok a vezetéknévek, amelyek az ember belső tulajdonságait – temperamentumát, jellemét, viselkedését, erkölcsi sajátosságait, értelmi képességeit stb. – kifejező közszói személymegnevezésekből származnak.

A példák azt mutatják, hogy a vizsgált családnevek két fő módon keletkeztek. Egy részük közszói személymegnevezések – képzetlen vagy képzett appellatívumok – tulajdonnévvé válásával jött létre, más részük pedig valamely antroponimikus alaphoz,

például ragadványnévhez vagy már meglévő családnévhez kapcsolódó képző segítségével alakult ki. A produktív vezetéknévképzők között megtalálható többek között az *-enk(o)*, *-evych*, *-ets*, *-yk*, *-uk* és *-yuk*. A kutatás arra is rámutat, hogy számos történeti és mai személynév mély nyelvjárási gyökerekkel rendelkezik, amelyek összefüggésbe hozhatók összukrán megfelelőikkel. Mindez arra utal, hogy a vizsgált regionális vezetéknévrendszer régi, autentikus ukrán névrendszerei hagyományokat őriz, miközben napjainkban is folyamatosan fejlődik.

Kulcsszavak: *antroponima, köznévi, személynév, vezetéknév, névalkotó tövek szemantikája.*